

Izvorni znanstveni članak
1(091) Hegel, G. W. F.
1(091) Kant, I.

"Nema pretora... nad državama" Prilog Hegelovoj kritici Kantove konceptije vječnog mira

HANS CHRISTIAN LUCAS*

Sažetak

Prema autoru razlika Hegela i Kanta u pogledu obrade ideje vječnog mira pokazuje se kao indikator radikalno različitih koncepata filozofije. Prva se filozofija u trezvenom prihvatanju onoga što jest trudi da postulatima objasni gdje su potrebna poboljšanja. Druga filozofija govori o pomirenju uma i zbilje i stoga je se često procjenjuje malodušnom. Pa ipak diferencija Hegela i Kanta koja u pojedinim tezama djeluje nepremostivo, izgleda prema autorovim pretpostavkama manje načelna nego što se obično sluti, jer Kantovi moralno filozofski zahtjevi prema politici imaju očigledno samo onda pravi smisao ako se pretpostavi da postoji povjerenje u djelotvornost uma u povijesti.

Dok nam Kant svojim spisom *Prema vječnom miru* i drugim filozofsko političkim tekstovima i danas daje povoda da ga slavimo kao prijatelja mira, Hegelova nam filozofija u tom pogledu pruža nadasve mračnu i na žalost realističniju sliku. Hegelove, u svakom pogledu oskudne, kritičke primjedbe o toj Kantovoj temi često se samo djelomično citiraju i baš su stoga malo što pridonijele njegovoj slavi.

Na kraju svoje *Filozofije prava* obrađuje Hegel odnos i sukob među državama, koje shvaća kao individuume. Prijelaz od unutarnjeg u vanjsko državno pravo obrađuje odjeljak "Vanjska suverenost".

Slijedi "Vanjsko državno pravo", a završetak *Filozofije prava*, kao i dijela sistema *objektivnog duha*, tvore "spojnicu" prema "apsolutnom duhu" i njegovim "pripovijestima" (umjetnost, religija i filozofija) koje utječu u "svjetsku povijest". Najčešća tema ovih dijelova očigledno je *pitanje o vječnom miru*. Poblize tematiziranje "međunarodnog prava" dano je u § 333, dakle u okviru obrade "vanjskog državnog prava", i to posve uzgredno i veoma skeptično u pogledu mogućnosti trajnog mira. U bilješci uz § 333 ulazi Hegel izravno i relativno iscrpno u raspravu s Kantovom

*Hans Christian Lucas, znanstveni savjetnik u Hegelovom arhivu u Bochumu (Njemačka).

konceptijom vječnog mira: "Kantova predodžba *vječnog mira* pomoću *saveza država*, koji bi sredio svaki spor, i kao moć koju priznaje svaka država odstranio svaku mutež i time onemogućio odluku ratom, pretpostavlja *suglasje* među državama čija suverena volja počiva na moralnim, religijskim i ma kojim drugim posebnim obzirima te je time obilježena slučajnostima".¹

Ispitivanje dometa ovih Hegelovih kritičkih formulacija mora najprije rascistiti pitanje o tome na koje se Kantove teze i formulacije one mogu primijeniti. Općenito se protiv Hegela može ustanoviti njegovo netočno citiranje (on sam ne inzistira na točnosti) jer Kant dakako nigdje ne upotrebljava obrazac "savez država" u vezi s tematiziranjem "vječnog mira", stoga se čini da je isključeno svako pozivanje na Kantove formulacije. Pođemo li od Kantovih spisa koji su nazočni u Hegelovoj knjižnici, tada nalazimo tekst Kantova "filozofskog nacrt", *Prema vječnom miru i Metafizičke temelje nauka o pravu*, o kojima je Hegel u tom kontekstu mogao misliti. Kant u svom mirotvornom spisu najprije govori o "federaciji slobodnih država", na kojoj bi *trebalo* počivati međunarodno pravo (Drugi definitivni članak).³ Taj "federalizam" izvodi poblize iz "saveza naroda koji dakako ne mora biti država naroda" (KW XI, 209). S jedne je strane riječ o "mirovnom savezu" (KW XI, 211), a s druge ipak o "(stalno rastućoj) državi naroda" (KW XI, 212). Budući da drugi "mirovni savez" prema Kantu "nije usmjeren ni prema jednoj državnoj moći" (KW XI, 212), to on baš zbog odricanja od moći očigledno aspirira na skromniji politički utjecaj od "saveza država", koji spominje Hegel. S druge strane, političke aspiracije "države naroda" idu dalje, budući da ona naposljetku očekuje potpuno odricanje pojedinih država od svoga suvereniteta.

U § 61 *Nauke o pravu* uvodi Kant "opći savez država" koji bi trebao trajno osiguravati mir, a pritom sam zastupa tezu kako bi "pri velikom

¹Hegel, G.W.F., *Grundlinien der Philosophie des Rechts*, s Hegelovim vlastoručnim marginalijama u njegovom osobnom primjerku *Filozofije prava*, Izdavač Johannes Hoffmeister, Hamburg, 1955., 258 f, (citirano kao:GH), Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Werke*. Kompletno izdanje objavila udruga besmrtnikovih prijatelja, sv. 8 izdao Eduard Gans, Berlin, 1833. Hegel, G.W.F., *Sämtliche Werke*, Jubiläumsausgabe u 20 tomova, na temelju djela izdao Hermann Glockner, sv. 7. Stuttgart Bad Cannstatt, 1964. (citirano kao:Jub 7)

²Usporedi *Aukcijski katalog*. Oznaka od profesora gospodina dr. Hegela iz njegove privatne biblioteke, Berlin, 1832.: Br. 138, *Prema vječnom miru*. Königsberg, 1, 788, 1795.; br. 344, *Nauka o pravu*, Königsberg, 1, 797, Ppb; br. 345, *bilješke uz Nauku o pravu*, Königsberg, 1, 798, Ppb.

³Citirano prema: Kant, I., *Werke in 12 Bänden*. Izdao Wilhelm Weischedel, Frankfurt/M, 1964., tom XI, 208 (citirano kao:KW).

⁴Kant, I., "Metaphysische Anfangsgründe der Rechtslehre", *Metaphysik der Sitten*, Novo izdanje Ludwiga Bernda 1986, 174 (citirano kao:KRL). Usporedi također reprint originala (Königsberg, 1797.): *Kant im Original*. sv. XVII, Erlangen, 1990.; nadalje KW. sv. VIII.

širenju takve države naroda" zaštita različitih članova, a time i osiguranje unutarnjeg mira, postalo nemoguće. "Istinski mir" nije time ni prema Kantu ostvariv: "time je *vječni mir* (posljednji cilj čitavog međunarodnog prava) dakako neprovediva ideja "(KRL 172). U tom pogledu izgleda kao da je Hegel kod Kanta pojurio na otvorena vrata. Treba još istražiti, vrijedi li to i za Kantovu predodžbu o "*permanentnom kongresu država*" koji (analogno prijašnjoj skupštini nizozemskih provincija u Haagu) treba poslužiti kao posrednik "trajnog *približavanja istinskom miru*".

Hegelova kritika upućena je očigledno jednom drugom mirovnom konceptu koji Hegel povezuje s Kantovim imenom. Možda Hegel misli na "sedmi članak" Kantova spisa *Ideja opće kozmopolitske povijesti*, u kojem Kant zauzima posve skeptički stav prema mirovnim planovima Abbe de St. Pierrea i Rousseaua⁵. Analogno napuštanju "nemilog" prirodnog stanja od individua koji smjeraju ustanovljenju građanskog ustava, izgleda da priroda i um (koji su i prema Kantu i prema Hegelu u prirodnom stanju suprotstavljeni) tjeraju države u odgovarajućem civiliziranom pravcu: (...) "naime: izlazu iz bezakonja divljaka i stupanju u savez naroda; u kojem bi svaki pa i najmanji narod mogao očekivati svoju sigurnost i prava ne od vlastite moći i pravne prosudbe, već jedino od sjedinjene moći zakonitih odluka ujedinjenih volja" (KW XI, 42). Kant je posve svjestan brojnih kritika ne-realističnosti ove moralno filozofske koncepcije, pa ipak je sklon usvajanju njezine temeljne ideje: "Ma koliko da ova ideja izgleda sanjarska i kao takva predmet ismijavanja Abbe de St. Pierrea, ili Rousseaua (možda zato što su bili preblizu ostvarenju takve ideje), to je ona ipak neizbježni izlaz iz nužde u koju se ljudi međusobno dovode. Stoga i države moraju biti prisiljene na iste odluke (ma kako im bile teške) na koje je i divlji čovjek nerado pristao, naim: da se odrekne svoje brutalne slobode, te u zakonitom ustavu potraži mir i sigurnost" (KW XI, 42).

Članove ujedinjene u takvom savezu naroda naziva sam Kant "državama", a ne narodima, jer je očigledno riječ o političkom savezu politički organiziranih naroda. U tom smislu i u odnosu prema tom tekstu ima Hegel pravo, iako nije riječ o genuino "Kantovoj predodžbi". Kant jasno očituje svoje sumnje, kad svoje preteče koji su pretpostavili vremensku bliskost primjene ove ideje naziva sanjarima. On jasno vidi i otpor pojedinih država kad tvrdi da "državama odluka o odricanju od suverenosti pada teško". Budući da takva odluka, kao pretpostavka "suglasja država" što ga Hegel spominje, počiva na posebnoj suverenoj volji država koje svoju motivaciju mogu razviti iz različitih izvora, to se ovdje za He-

⁵Usporedi "Ecrits sur l'Abbe de Saint Pierre", u: J. J. Rousseau, *Oeuvres completes*, Izdao Bernard Gagnebin/Marcel Raymond e.a. sv. 3, Paris, 1964., 561-682. Preveliko približavanje Rousseaua prema Abbeu zanemaruje važne političke i filozofske razlike, iako Rousseau želi rasprostraniti njegov ideal mira; usporedi npr. Otto Vossler, *Rousseaus Freiheitslehre*, Göttingen, 1963., 138id. Volker Gerhardt, *I. Kants Entwurf "Zum ewigen Frieden". Eine Theorie der Politik*, Darmstadt, 1995. O de Saint Pierreu i Rousseau-u usp. 25-31.

gela otvara polje bespuća, jer sjedinjenje na poslijetku ostaje "obilježeno slučajnostima".

Središnju moć u mirovnom savezu, koja nadmašuje djelotvornost moći svake pridružene države te time jamči efektivnu zaštitu mira, Hegel ne vidi nigdje na djelu; on dapače smatra da je trajno nije ni moguće ostvariti. To potvrđuje njegova teza da nema suca u sporovima među državama u smislu nepostojanja regulativne moći: "Nema pretora; u najbolju ruku postoje arbitri i posrednici među državama, a i oni samo slučajno, tj. prema posebnoj volji" (bilješka 333, dakle tiskani tekst koji je redigirao sam Hegel; *Jub* 7, 443; *GH* 258). Nedostak te regulativane moći povlači za sobom, prema Hegelu, trajnu pravnu nesigurnost među državama, a time i nemogućnost *vječnog* mira. Pa ipak, postoje formulacije u kojima odzvanja Hegelovo očekivanje rastućeg očudoređivanja odnosa među državama, barem u Europi (dodatak § 339). Ali i tu Hegel u osnovi vidi samo "labavost odnosa među državama". Obrazloženje je isto: "ne postoji pretor koji izmiruje zavađene strane" (*Jub* 7, 446). Upućivanje na svjetski duh kao "višeg pretora" naznačuje teleologijsku koncepciju Hegelove *Filozofije svjetske povijesti*, koja uostalom ostavlja otvorenim pitanje budućeg općeg i trajnog mira. Zapravo stari Hegel u skladu sa Schillerom gleda na svjetsku povijest kao na svjetsko sudište, koje djeluje kao "dijalektika posebnih narodnih duhova"⁶. Budući da ta dijalektika za Hegela ima teleološki usmjereni tijek u smislu napretka u svijesti slobode⁷ kojem korespondira napredak slobodarskih političkih institucija⁸, to Hegel može⁹ očudoređenje je jurisdikciju svijeta, a time i šanse za trajni mir, očekivati

⁶Usporedi, primjerice, *Jub* 6, 299. Usporedi autorov rad: "Prilog modifikaciji Hegelova pojma povijesti u Heidelbergu", u: *Hegel Jahrbuch*, 1981./82., "Die Weltgeschichte als das Weltgericht", Rom o.J 82-96: "Individuo, historia y Estado en Hegel", u: *Pensamiento*, 50, Madrid, 1994., 3-23.

⁷Usporedi Stephen Houlgate, "World history as the progress of consciousness: an interpretation of Hegels philosophy of history." u: G.W.F. Hegel, *Critical Assessments*, izdao Robert Stern. sv. 4, London/New York, 1993. sv. 4. (402-416).

⁸Usporedi autorov rad "Die 'tiefere Arbeit'. Hegel zwischen Revolution und Reform", u: *Politik und Geschichte, Zu Intentionen der Hegelschen Schrift über die Reformbill*, izdali Christoph Jamme/Elisabeth Weisser Lohmann, Bonn, 1995. (207-234).

⁹Ovdje je moguće povući paralelu s Kantovim tezama iz njegova spisa *Idee zu einer allgemeinen Geschichte in weltbürgerlicher Absicht*, jer Kant tamo vidi "antagonizme" ili "nedruštvenu društvenost" (*KW* XI, 37) ljudi kao motor povijesnog procesa koja pokreće ljudske korake "iz sirovosti prema kulturi". Kant zahvaljuje prirodi, "hvala za neugovornost", (38) koja naposljetku vodi do inače omraženih ratova. Kantova kulturno povijesna i politička bilanca za konflikte izrazito je pozitivna: "Sva kultura i umjetnost koja krase čovječanstvo, najljepši društveni red, plodovi su nedruštvenosti koja je sama sobom prisiljena na disciplinu, i tako odbačena umjetnost može u potpunosti razviti prirodno sjeme" (40). Usporedi uz to Gerhardt, op. cit. 15id. Rat tako za Kanta postaje "nužno sredstvo samokultiviranja ljudi".

samo od daljnjeg hoda svjetske povijesti, makar se u skladu sa svojim razumijevanjem filozofije mora suzdržati od proročanstava.

U naknadnim predavanjima što ih je Hegel držao na temelju *Filozofije prava* u Berlinu, pridodaje on svom odnosu prema Kantovoj ideji vječnog mira novi kontekst. To postaje jasno iz rukopisa predavanja na temelju kojih je Eduard Gans složio takozvani "dodatak" § 324: "Vječni se mir često zahtijeva kao neki ideal, prema kojem se čovječanstvo mora usmjeriti. Kant je tako predložio savez vladara koji bi smirivali sporove među državama, a Sveta je alijansa približno namjeravala postati takav institut" (*Jub 7*, 435id.). I u ovoj formulaciji možemo zažaliti zbog Hegelova netočnog citiranja, jer sam Kant ne zastupa koncepciju nekoga *saveza vladara*¹⁰. Kao i u Hegelovom govoru o "savezu država", koji bi se istodobno trebao odnositi i na Kanta, i na Abbe de St. Pierrea, i na Rousseaua, i ovdje Hegelova uporaba riječi nanovo proizlazi iz njegova pokušaja da svoju argumentaciju u neku ruku usmjeri ne samo protiv Kanta već da je poveže i s aktualnom političkom situacijom, jer se u slučaju Svete alijanse zaista radilo o savezu vladara¹¹.

Hegelova argumentacija poprima u predavanjima drukčiji aktualizirajući obrat. Pojedine države vidi Hegel, kao i Kant, poput individua u prirodnom stanju, dakle u međusobnom bespravnom odnosu. Ova suprotstavljenost nadaje se Hegelu analitički iz pojma *individualnosti*, u kojem je "negacija" "bitno" sadržana (*Jub 7*, 436). Tu u individualnosti sadržanu negaciju interpretira Hegel već u svom priodopravnom članku iz 1802. godine kao isključenje, odnosno kao aktivno "isključivanje"¹². Ukoliko mirovni savez, savez država ili savez vladara, nije sveobuhvatan ili svjetski, utoliko mu prema Hegelu ostaje karakterno svojstvo individualnosti, a time i negacije i isključenja: "Ako se dakle neke države povežu u obitelj, tada ta udruga kao individualnost mora kreirati svoju suprotnost i proizvesti dušmanina" (*Jub 7*, 436). U Griesheimovom prijepisu, kojim se Gans ovdje služi, naredna rečenica konkretizira ovu suprotnost: Dušmani "Svete alijan-

¹⁰Usporedi, primjerice, Höffe, Otfried, "Völkerbund oder Weltrepublik?", u: Kant, Immanuel, *Zum ewigen Frieden*, (Edicija Klasic) sv. I, Berlin, 1995., 113.

¹¹Utoliko se slažem sa Shlomom Avinerijem, kad vidi da je ova kritika usmjerena i protiv Metternicha: "Kako sam Hegel kaže (a to se ponekad previđa), njegova se kritika ne usmjeruje samo protiv Kantove ideje vječnog mira, nego i protiv teoretskih premisa Svete alijanse restaurativnih sila u Europi nakon 1915. Prema Hegelu, i Kant i Metternich podlegli su istom pogrešnom zaključku i istoj iluziji. S. Avineri, *Hegels Theorie des modernen Staates*, Frankfurt/M., 1976., 239.

¹²Hegel, G.W.F., *Gesammelte Werke*, sv. 4, "Jenaer kritische Schriften", izdali Hartmut Buchner i Otto Pöggeler, Hamburg, 1968., 450 (citirano kao:GW 4), također i *Enciklopedija filozofskih znanosti*, Heidelberg, 1817., 443: "Kao takva pojedina individua, on je kao duh individualiziran u nekom narodu; H.C.L) i izdvojen od *drugih* isto takvih individua" (*Jub 6*, 297).

se mogu prema tome biti Turci ili Amerikanci"¹³. Samo savez naroda u svjetskim razmjerima onemogućio bi ovakvo isključivanje. Kako Hegelova koncepcija svjetske povijesti sistematski ovisi o trajnom suprotstavljanju narodnih individualiteta, to on u biti, za razliku od Kanta, ne rasparavlja o "ideji svjetske republike" (KW XI, 213) ili kozmopolitizmu (ibidem, 213, 203).¹⁴

Pri očiglednim razlikama između Hegelove i Kantove koncepcije mira najčešće se zaboravlja na *sličnosti obaju mislilaca u pogledu dijagnostike političke suvremenosti*. Dok Hegel konstatira i upozorava na nedostatak pretora, tj. pravne institucije javne moći, iz čega slijedi i stalna pravna nesigurnost među državama, Kant zahtijeva zakone, oslonjene na javnu moć, kojima bi se svaka država morala podvrgnuti, dakle, utemeljeno međunarodno pravo kao nužnu pretpostavku trajnog i općeg mira, čija bi ideja inače ostala puka "izmišljotina"¹⁵. U spisu *Prema vječnom miru* prikazuje on rat kao "žalosno sredstvo u nevolji prirodnog stanja", gdje "nema suda koji bi pravomoćno sudio" (KW XI, 200), ili nasuprot sumnjivim utjehama Grotiusa, Pufendorfa i Vattela tvrdi da "države kao takve ne stoje pod općenito važećim vanjskim pritiskom (ibidem, 210). Slično kao i Hegel, i Kant državnim udrugama (s uputstvom na skupštinu nizozemskih provincija u Den Haagu) pripisuje funkciju pravnog mirenja (KRL 172id.). Odsustvo moćne međunarodne instancije koja odlučuje znači za Hegela da "se sporovi među državama stoga mogu dlučiti samo pomoću rata" (§ 334, *Jub 7*, 443). Posve slično utvrđuje i Kant u svom mirotvornom spisu da "način kako države provode pravo nije nalik sudovanju i procesu, nego samo ratu (KW XI, 210id.); dakako, on upravo u toj političkoj činjenici vidi uvjet za nužno utemeljenje mirotvornog saveza, koji treba odstraniti rat (211). U ovoj dijagnostici suvremenosti, koja je tako slična Hegelovoj, možda možemo naslutiti refleks diferencirane pohvale rata iz *Kritike rasudne snage*. Tamo Kant govori o "izuzetnom

¹³Hegel, G.W.F., *Vorlesungen über Rechtsphilosophie*, Edicija s komentaram Karla Heinza Iltinga u 6 tomova, Stuttgart, Bad Connstatt, 1973., sv. 4., 734id. (usporedba tekstova pokazuje da Gans upotrebljavane tekstove ne prenosi doslovno; nezavisno od toga da izabire između i unutar predavanja, te da poduzima preinake u redoslijedu argumentacije). O tome također izvještava Lucas, H.C.: "Dieses Zukünftige wollen wir mit Ehrfurcht begrüßen" bit će objavljeno u: *Eduard Gans (1797-1839). Ein politischer Professor zwischen Restauration und Revolution*, izdali Reinhard Blänkner/Gerhard Göhler/Norbert Waszek.

¹⁴Usporedi ipak Jenski nacrt sistema 1805-1806: "Opći savez naroda radi vječnog mira bio bi vladavina jednog naroda, ili bi postojao samo jedan narod; drugi bi bili zatrti, univerzalna monarhija". Na istom se rukopisu nalazi i marginalija: "...prazna sanjarija vječni mir, zlatno doba". Hegel, G.W.F., *Gesamelte Werke*, sv. 8, *Jenaer Systementwürfe III*, uz suradnju Johanna Heinricha Tredeaa izdao Rolf Peter Horstmann. Hamburg, 1976., 275.

¹⁵*Über den Gemeinspruch: Das mag in der Theorie richtig sein, taugt aber nicht für die Praxis*, KW XI, 171id.

poštivanju ratnika" samo ako ovaj "dokazuje i sve vrline mira", te hvali rat kao nešto uzvišeno pod uvjetom da "se vodi uredno i sa svetim poštivanjem građanskih prava"¹⁶. Uz to Kant 1790. upozorava na opasnosti ili poroke mira, jer "dugotrajni mir pogoduje vladavini pukog trgovačkog duha"¹⁷, a s njime i niskoj sebičnosti, kukavičluku i mekoputnosti koja obično ponižava mišljenje naroda" (*KW VIII*, 351). Ovi pasusi očigledno nisu mijenjani u izdanjima *Kritik der Urteilskraft* (citirano kao: *KdU*) iz 1793. i 1799. godine pa to govori protiv, ili barem čini upitnom tezu da je Kant temeljito promijenio svoju poziciju, u što je uvjeren Volker Gerhardt. U svom spisu *Vjerojatani početak ljudske povijesti* (1786.) sažimlje Kant svoju argumentaciju u prilog kulturnoj produktivnosti nedruželjivosti, pohvali rata i realističnoj dijagnozi suvremenosti: "Na postojećem stupnju kulture ljudskog roda rat je nezamjenjivo sredstvo njena unapređenja; i samo nakon (Bog zna kada) dovršenja razvitka kulture bit će trajni mir za nas blagotvoran i kulturno moguće" (*KW XI*, 99id).

Ovaj odrešiti nesklad Kanta i Hegela u odnosu prema prosudbi i osudi rata očigledno pretpostavlja promjenu Kantove pozicije i mnogo toga govori u prilog stavu da je ta promjena izvršena pod dojmom temeljite historijske mijene, kako je Kant razumio Francusku revoluciju. Otud teza Volkera Gerhardta, da je u političkom razvitku koji je slijedio revoluciju (Baselski mir) Kant prispio do uvjerenja kako je "rat (...) historijski zastario", izgleda uvjerljivo: "Prednosti koje su prije bile povezane s ratom, moraju (i mogu) od sada biti osigurane u uvjetima mira"¹⁸.

Počam od te promjene ili obrata govori Kant o ratu (izuzmu li se promjene teksta u izdanju *KdU* iz 1799.) uvijek kao o zazornom barbarstvu, koje treba prevladati. Suprotno tome izgleda da Hegel već od *Prirodopravnog članka* prihvaća rat kao nužnost (*GW 4*, 450), te ga konačno "uzdiže do čudorednosti" (§ 324, *Jub 7*, 434). Hegel nipošto ne poriče niti uljepšava nemile posljedice rata na individuume, pa ipak rat dobiva u njegovoj filozofiji sustavno obrazloženje, a time i opravdanje, zbog čega nam se taj sustav pričinja trajno sumnjivim.

Francuska revolucija nije u Hegelovoj filozofiji, odnosno njegovim pogledima na rat mogla izazvati nikakve značajne promjene jer se njegovoj mišljenju od samog početka razvijalo pod velikim dojmom toga događaja¹⁹.

¹⁶*KdU* 28, *KW VIII*, 351; Usporedi uz to i Gerhardt, op. cit., 17id.

¹⁷Prema izdanju od 1799., oba ranija izdanja navode: "Handlungsgeist" (trgovački duh), dok je preostali dio teksta ostao nepromijenjen.

¹⁸Gerhardt, ibidem 20; usporedi cijelo poglavlje: "Kants Wende zur Friedenspolitik", 14id.

¹⁹Ova je teza od vremena J. Ritterovih radova jedva osporavana, pogotovo ne s dobrim argumentima: Joachim Ritter, Hegel und die Französische Revolution, Köln/Opladen, 1957. Novo izdanje: Frankfurt/M., 1965. Novi pretisak u: *Metaphisik und Politik*, Frankfurt/M., 1969. Usporedi nadalje: *Hegels Rechtsphilosophie im*

Za njegova je života baš taj događaj izazvao dugački lanac ratova. Stoga on taj povijesni prijelom jedva može razumjeti kao početak miroljubiva suživota u Europi i svijetu. Njegova interpretacija historijskog prijeloma upušta se zato u *kvalitativnu promjenu prava. Od Francuske revolucije mora se za Hegela pravo odrediti sa stajališta uma, a utemeljenje prava pomoću historijski naslijeđenih regulativa, uz očuvanje starih privilegija, ne može se ostavariiti pomoću uma.*

Baš iz te pozadine Francuske revolucije postaje jasna — manje sadržajno određena, a više filozofsko sistematski konstituirana — diferencija između Kanta i Hegela. Kantov spis *Prema vječnom miru* sastoji se, kako je znano, od niza takozvanih članaka i njihovih tumačenja; pritom je predikat članak tvoren pomoću glagola treba (Sollen). Stoga Hegel spis očigledno interpretira kao niz zahtjeva: treba da. Na kraju spisa nema više daljnjih treba, ali kako drukčije shvatiti proročanstvo koje je zasnovano na dužnosti i nadi: "...tako vječni mir, koji slijedi iz dosad pogrešno zvanih mirovnih sporazuma, nije prazna ideja, nego zadaća, koja se postupno i ustrajno rješava i približava svom cilju" (*KW XI*, 251). Ovdje bismo mogli upitati, ne bi li Hegelov dijalektički povijesni proces morao dopustiti ista očekivanja. Iz naše današnje povijesne perspektive morali bismo u oba slučaja dijagnosticirati neispunjeni optimizam.

Hegel se neprekidno u formi teza razračunava s onim *treba* kako to Kant formulira u svom mirotvornom spisu²⁰. Istaknuto je ono mjesto gdje Hegel u napomeni uz § 6 drugog izdanja *Enciklopedije* iz 1827. godine brani identifikaciju umnoga i zbiljskog²¹ time što razumu prigovara da on "snove svojih apstrakcija" drži istinitima i da "*trebanje*, koje i na polju političkog rado tašto propisuje kao da je svijet na njega čekao da bi doznao kakav bi trebao biti, ali nije"²². Iz pozadine njegove koncepcije znanstvene filozofije prigovara on takozvanoj filozofiji razuma, dakle racionalizmu i prosvjetiteljstvu, pa na kraju i kritičkoj filozofiji, što svojim *treba* napušta tlo filozofije koja ima posla samo s pojmovno shvaćenom istin-

Zusammenhang der europäischen Verfassungsgeschichte, izdali H.C. Lucas/Otto Pöggeler, Stuttgart, Bad Cannstatt, 1986. Hans Cristian Lucas, "Recht der Vernunft versus privates Recht. Vorläufige Überlegungen zur Vorgeschichte von Hegels 'Grundlinien der Philosophie des Rechts'". u: *Hegel Jahrbuch* 1984-1985, 81-96.

²⁰Usporedi, primjerice, Brigitte Bitsch, *Sollenbegriff und Moralitätskritik bei G.W.F. Hegel*, Bonn, 1977.; Mariano Alvarez Gomez: "Fundamentacion logica del deber en Hegel", u: *Estudios sobre Kant y Hegel*, izdali Cirilo Florez/Mariano Alvarez, Salamanca, 1982. 171-201.

²¹Za ovo sporno pitanje usporedi Lucas, "The Identification of Vernunft and Wirklichkeit in Hegel", u: *The Owl of Minerva*, 25, 1993., 23-45.

²²Hegel, G.W.F., *Gesammelte Werke*, sv. 19: *Enzyklopädie der philosophischen Wissenschaften im Grundrisse*, (1827.), izdali Wolfgang Bonsiepen/Hans Cristian Lucas. Hamburg, 1989.

skom zbiljom: Razum ima za Hegela "krivo kada si umišlja, da se s takvim predmetima i njihovim trebanjima nalazi unutar interesa filozofske znanosti. Ona se bavi samo s idejom koja nije tako nemoćna da bi, umjesto da zbiljski bude, tek trebala biti" (*GW* 19, 33).

Razlika Hegela i Kanta u pogledu obrade ideje vječnog mira pokazuje se utoliko kao indikator radikalno različitih koncepata filozofije. *Prva* se filozofija u trezvenom prihvaćanju onoga što jest trudi da postulatima objasni gdje su potrebna poboljšanja. *Druga* filozofija govori o pomirenju uma i zbilje, i stoga je se često procjenjuje malodušnom. Metaforički bi se moglo baš agresivno kreštanje *galskoga pijetla* suprotstaviti umornom lepetu krila *Minervine sove* iz predgovora *Filozofije prava*. Od Hegela samog svojatano filozofsko bojanje sivoga sivim razotkriva se u mnogočemu kao puka kamuflaža. Njegovo logičko metafizičko dinamiziranje bitka i tek terminološki od puke činjeničnosti razgraničene zbilje ne može se, usprkos svoj kritici trebanja, odreći svake normativnosti. Njegovo povjerenje u sposobnost razvitka umnosti institucija koje još nisu zadovoljavajući razvijene, utemeljuje Hegelovu *normativnu tezu* o umu u *povijesti*²³. Diferencija Hegela i Kanta koja u pojedinim tezama djeluje nepremostivo, izgleda mi pod ovim pretpostavkama manje načelna nego što se obično sluti, jer Kantovi moralno filozofski zahtjevi prema politici imaju očigledno samo onda pravi smisao, ako se pretpostavi da postoji povjerenje u djelotvornost uma u povijesti.

Ako se rastanemo do tog povjerenja, što iz povijesnih zabluda ove teze lako slijedi, tada smo obavezni da se pobrinemo za uporabljivije ekvivalente.

S njemačkog preveo
Davor Rodin

²³Usporedi, primjerice, Herbert Schnädelbach, *Vernunft in der Geschichte. Vorträge und Abhandlungen*, Frankfurt/M., 1987.

Hans Christian Lucas

"NO PRAETOR ABOVE STATES"
A CONTRIBUTION TO HEGEL'S CRITIQUE OF
KANT'S CONCEPT OF PERPETUAL PEACE

Summary

According to the author, the difference between Hegel and Kant regarding the definition of the idea of perpetual peace is indicative of their radically different concepts of philosophy. *The first* philosophy strives, through the sober acceptance of what really is, to point out where improvements are needed. *The second* talks about the reconciliation of reason and reality and is consequently frequently dubbed despondent. Nevertheless, and according to the author, this difference between Hegel and Kant (which in certain postulates looks incompatible) is less principle-based than is usually thought, since Kant's moral and philosophical requirements regarding politics are meaningful only if there is the underlying confidence as to the historical efficacy of the reason.